

Een voorchristelijk Visioen van Gabriël?

Israel Museum

De 'Visioen van Gabriël' steen zoals tentoongesteld in Jeruzalem.

In het volledig vernieuwde Israël Museum (Jeruzalem) zag ik deze zomer een kleine maar bijzondere tentoonstelling rond de *Jeseloohn Stone*, ofwel de 'Visioen van Gabriël' (*Chazon Gabriël*) steen. Kern daarvan is een kalkstenen tablet, een stele (rechtopstaande steen) van iets minder dan een meter lang en 37 centimeter breed. De steen, met een onbewerkte achterkant en een vlak oppervlak, is in drie delen gebroken maar de breukvlakken sluiten naadloos op elkaar aan. Op het gladde deel van de steen is in twee kolommen een Hebreeuwse tekst zichtbaar, in zwarte inkt opgezet en 88 regels lang. Een deel van de tekst is niet of nauwelijks leesbaar, al hebben foto's enkele weggevallen details zichtbaar gemaakt. Het schrift wijst, volgens paleografische specialisten, op een ontstaan aan het einde van de eerste eeuw v.g.j. of het begin van de eerste eeuw g.j., in ieder geval op voorchristelijke origine. Micro-organisch onderzoek van het patina (de verwerking van de steen) duidt op een afkomst aan de oostelijke zijde van de Dode Zee. Men vermoedt wel dat de steen deel uitmaakte van een bouwconstructie (huis?), maar dat is niet meer dan speculatie. Sommigen spreken van een 'stenen Dode Zeerol', gezien de chronologische en geografische nabijheid aan de vindplaatsen van de Dode Zeerollen. Maar de sociaal-religieuze afkomst is in raadselen gehuld.

VERVALSING?

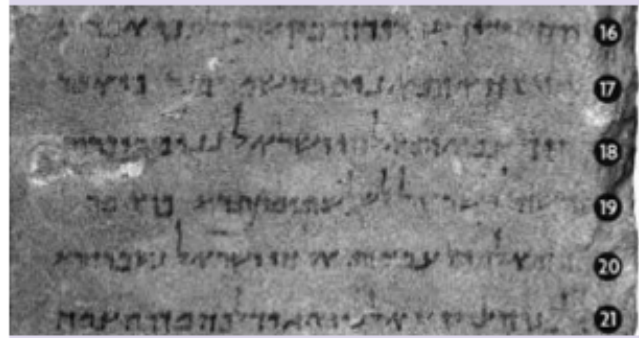
De steen kreeg enkele jaren geleden internationale media-aandacht vanwege haar vermeend opzienbarende inhoud. Zij zou gewag maken van een stervende en herrijzende Messias en daarmee een vroeg-Joodse getuige zijn van een in het christendom zo centraal idee. De wetenschappelijke waarde van de steen is echter niet onomstreden. De particuliere eigenaar naar wie de steen is vernoemd, David Jeselsohn, een gerenommeerd Zwitserse verzamelaar van Bijbelse antiques, verwierf haar via een Jordaanse handelaar die in 2010 overleed zonder kenbaar te hebben gemaakt waar hij de steen vandaan had. Normaal gesproken zou dit geleerden ervan weerhouden veel waarde aan zo'n vondst te hechten. Zeker na het wetenschappelijke rumoer, enkele jaren geleden, rond het kalkstenen ossuarium dat aan de broer van Jezus zou hebben toebehoord (het 'Jacobuskistje') is oplettendheid op zijn plaats: is hier niet wederom sprake van een ingenieuze vervalsing? Onderzoeken van erkende specialisten hebben echter de eerste twijfels weggenomen en tonen dat de steen alle kenmerken bezit van een artefact uit de late Tweede Tempeltijd. Reden om de tekst, met enige terughoudendheid, serieus te onderzoeken.

'IN DRIE DAGEN ZUL JE WETEN'

Van de Hebreeuwse tekst bestaan nu twee wetenschappelijke reconstructies en vertalingen, een van Yardeni en Elizur en een van Qimron en Juditsky. Beide reconstructies laten een messiaanse tekst zien met mystieke en politieke verwijzingen. De tekst heeft de vorm van een dialogisch visioen waarin een ik-figuur optreedt die zichzelf als Gabriël afficheert: 'Wie ben jij? Ik ben Gabriël' (regel 77). Ook de naam van Michael is vernoemd, wat erop wijst dat we hier te maken hebben met engelen. Een figuur die als Efraïm en 'David, mijn knecht' wordt aangesproken speelt een centrale rol. Er wordt gereageerd op een belegering van Jeruzalem door de heidenen en gerept van verlossersfiguren, drie herders en profeten. Raadselachtig zijn de vele getallen, in het bijzonder verwijzingen met het getal drie: 'in drie dagen zul je weten' (regel 19); 'profeten heb ik naar mijn volk gezonden, drie herders.' (regel 70, vgl. 75, 79); 'In drie dagen (??) het teken. Ik ben Gabriël' (regel 80). Centraal in de mediahype stond de voorgestelde reconstructie van deze regel door de Israëliische wetenschapper Israel Knohl: 'In drie dagen: leef! Ik ben Gabriël'. Die reconstructie en haar duiding als wijzend op een stervende en verrijzende Messias is op goede gronden bekritiseerd. Knohl zelf heeft het alternatief geaccepteerd, zij het dat ook nu nog onhelder blijft wat dat teken dan is dat zich na drie dagen voordoet.

'NIEUW VERBOND'

Opmerkelijk is de dichtheid van parafrasen en allusies aan Bijbelse teksten, in het bijzonder Jeremia 31-33 en Daniel 7-8, maar ook Jesaja of Zacharia 14. De tekst verraadt verwantschap met para-Bijbelse literatuur van de Tweede Tempeltijd, zoals het Testament van Mozes, de Psalmen van Salomo en het Damascusgeschrift. Ondanks de nabijheid van Qumran is de tekst waarschijnlijk niet gerelateerd aan de sekte; de voorstellingswereld overlapt niet met de dualistische kosmologie van Qumran. Bovendien komt de veelvuldig terugkerende, bijbels-profetische frase 'zo spreekt YHWH, de God van de heerscharen' niet voor in de buiten-Bijbelse Qumrangeschriften. De literaire strategie van allusies en parafraseringen doet wel weer denken aan

Fragment van de steen, regels 18-20:

[and] the pious ones. David, my servant, asked me:

Answer me, I ask you for the sign. Thus said

[Y]HWH of Hosts, the God of Israel: My son, I have a new testament for Israel, by three days shall you know.

Thus said YHWH, God of Hosts, the God of Israel:

Evil will be defeated

(Reconstructie en vertaling Qimron/Juditsky)

de intertekstualiteit in de openingshoofdstukken van Lucas, al bevat de tekst geen specifiek christelijke elementen.

De reconstructie van Qimron en Juditsky maakt overigens gewag van een 'nieuw verbond': 'Zo zegt de Heer der Heerscharen, de God van Israël: 'Mijn zoon (vgl. Hosea 2!), Ik heb een nieuw verbond voor Israël, in drie dagen zul je (het?) weten.' Het begrip 'nieuw verbond' is ontleend aan Jeremia 31:31 en zal in het vroege christendom (onder meer Hebr. 8:8) een centrale rol gaan spelen. De andere reconstructie leest hier 'heilig verbond', een uitdrukking die ook in het Damascusgeschrift voorkomt. Inhoudelijk zijn beide reconstructies dus denkbaar.

Misschien wel het meest bijzondere is de rol van Gabriël als middelaar van de vroeg-Joodse verwachting van een Davidische messias. Die rol gaat verder dan in het boek Daniël waar Gabriël visioenen duidt (Dan 8:16): hier is hij de boodschapper van Messiaanse verlossing. Omstreden is of die verwachting reageert op de verovering van Jeruzalem door Pompeius (63 v.g.j.) of, zoals Knohl oppert, samenhangt met de opstand tegen de Romeinen in 4 v.g.j. onder drie (!) leiders. Net zo waarschijnlijk is dat de tekst een eschatologische en apocalyptische encensering biedt. In dat geval is deze Gabriël functioneel verwant aan de Gabriël in het evangelie van Lucas, waar hij de boodschapper is van Jezus' geboorte (Annunciatie): 'Hij zal een groot man zijn, en Zoon van de Allerhoogste worden genoemd. God, de Heer, zal Hem de troon van zijn vader David geven. Hij zal eeuwig koning zijn over het huis van Jakob en aan zijn koningschap zal geen einde komen. (Luc 1:32-33, KBS). Net als in de Gabriëlsteen kondigt Gabriël een Davidische messias aan die Israël zal verlossen uit haar benardheid, zoals Maria beaamt in haar Magnificat: 'Hij heeft het opgenomen voor Israël, zijn knecht, indachtig de barmhartigheid die Hij, zoals aan onze vaders toegezegd bewijzen wil aan Abraham en zijn nageslacht, voor eeuwig.' (Luc. 1:54-55, KBS). Daarmee is Gabriël als aankondiger van verlossing een schakel tussen Jodendom en christendom.

In de Koran figureert Gabriël in een bemiddelende rol als hij Mohammed de Koran openbaart (Sura 2:97, 98; Sura 66:4). In de vorm van fraaie en zeldzaam tentoongestelde

incunabelen werd aan deze connecties aandacht besteed. Als deze raadselachtige steen echt is, getuigt ze van de vroeg-Joodse Davidische Messiasverwachting en markeert ze de intrigerende loopbaan van Gabriël in de drie monotheïstische religies.

ERIC OTTENHEIJM

Ongenoegen - basis voor gesprek?

Hier en daar wordt beweerd dat de staat Israël 'de grote olifant in de kamer' van de Joods-christelijke dialoog is. In de Rooms-katholieke kerk staat een alomvattende Israëltheologie, die de trits volk-land-staat omvat, inderdaad nog in de kinderschoenen. De Heilige Stoel zoekt naar evenwicht door te onderscheiden tussen de staatsrechtelijke relatie met de staat Israël en de religieuze dialoog. Momenteel een verstandige optie, gezien de soms felle discussie die in sommige protestantse kerken is losgebrand over de Israëltheologie. De polarisatie in vooral de Protestantse Kerk in Nederland is een punt van zorg, ook voor katholieken. Ze raakt namelijk steeds meer het beeld, en soms zelfs de agenda, van de Joods-christelijke dialoog.

In de discussie rond Israël zoeken allerlei protestantse groepen interesse en steun bij hun katholieke evenknieën. Zo ontving Kroniek onlangs het boekje 'De PKN en Israël - beknopte geschiedenis van een relatie', een publicatie van de Werkgroep *Vanuit Jeruzalem*. Deze werd in 1993 opgericht uit onvrede met het opheffen van de adviespost van de toenmalige Nederlands Hervormde Kerk in Jeruzalem. Met zijn publicatie richt de Werkgroep zich tot theologiestudenten en jonge predikanten die onbekend zijn met de 'radicale koerswijziging' van de PKN jegens Israël. De Werkgroep wil informeren en inspireren tot 'diepgaande bijbelse bezinning' op de verhouding kerk-Israël en tot kritische bezinning op het Israëlbeleid van de PKN.

VERKIEZING EN PLAATS

De rode draad door het boek is de verbinding tussen bijbels-theologische noties als 'verkiezing' en 'plaats' en de moderne staat Israël. Onder verwijzing naar de Joodse filosoof Michael Wyschogrod beschrijven de auteurs de verkiezing van het volk Israël als een soevereine, vrije daad van God. Het gaat om lijfelijke verkiezing. Volgens Wyschogrod is Israël het 'vleselijke anker dat God heeft vastgezet in de bodem van de schepping'. Genesis 12 (de belofte aan Abraham) toont aan dat de verkiezing van het volk de verkiezing van het land impliceert. De hele Tora is in feite voorbereiding op wonen en leven in het land. Dit land is de plaats van de kennis van God, die zelf 'plaats' wordt genoemd. Voor Israël is Godskennis verbonden met dit land, voor de andere volkeren niet: hun godskennis is universeel en niet plaatsgebonden.

Dit theologische schema wordt vervolgens historisch en politiek ingekleurd. De Joodse autonomie, die volgens de auteurs pas met de Arabische verovering in de zesde eeuw

Literatuur: M. Henze (ed.), *Hazon Gabriël. New Readings of the Gabriël Revelation* (Atlanta: SBL, 2011)

ten einde was gekomen, werd met de stichting van de staat Israël opnieuw gerealiseerd. De oorlog van 1967 gaf de Westelijke Jordaanoever en andere gebieden opnieuw in Israëlische handen. De stichtingsdatum zelf wordt mystieke betekenis toegedacht: in 1948 v.g.j. ontving Abraham de belofte van het land, in 1948 g.j. werd de staat Israël uitgeroepen. Gods verkiezing van Israël als volk, land en staat kan niet ongedaan worden gemaakt.

Na het thema van verkiezing en belofte komt kort de verdrijving van de andere volkeren van Kanaän in het boek Deuteronomium ter sprake. Zij hadden Gods land ontwijd door afgoderij en moesten plaats maken voor het volk van Israëls God. Ook deze bijbels-theologische passage krijgt een modern politiek vervolg: er heeft nooit een Palestijnse staat bestaan, evenmin als een Palestijns volk. De zelfidentificatie van Arabische vluchtelingen als Palestijnen ontstond pas na de Zesdaagse Oorlog. De nevenschikking van de tekst over de Kaänanieten en de passage over de Palestijnen

doet vermoeden dat de auteurs verband zien tussen beide. Is het soms de bedoeling bijbels-theologisch te onderbouwen dat de Palestijnen geen plaats hebben in het land? De ironie wil overigens dat sommige Palestijnen de associatie met de voor-Israëlitische bewoners van het land hanteren om hun eigen aanspraken op het land te onderbouwen.

De idee dat de verkiezing van Israël in de geschiedenis een onomstotelijke Bijbelse stand van zaken is, vormt voor de Werkgroep de lakmoesproef van de hedendaagse theologie. Daarbij worden opnieuw theologie en moderne politiek verbonden. Dit wordt geoorloofd zolang het eigen opvattingen betreft, maar veroordeeld als anderen het doen. De auteurs betitelen de Palestijnse bevrijdingstheologie met haar 'algemeen-universele zogenaamd christelijke waarheid' als een moderne, politiek gekleurde vorm van vervangingstheologie. Het moderne universalisme geeft het internationaal recht een bovenaards gezag, dat zelfs het bestaansrecht van Israël in principe betwistbaar maakt. Het internationale recht is verpolitiekt en anti-Israël. Als voorbeeld noemen de auteurs de veroordeling van 'de muur', die in (cursivering TdL) Israël is opgericht ter bescherming van de Joden. Deze veroordeling gaat volgens de Werkgroep in tegen Gods opdracht aan Israël om de gebieden erfelijk in bezit te nemen na de nederlaag van 'agressor Jordanië' in 1967. Met zijn constatering dat de Palestijnse bevrijdingstheologie eenzijdig en politiek getint is, toont de Werkgroep de eigen zwakke plekken. Niet alleen betreffen die de eenzijdigheid van de eigen theologie. Erger is dat, elders in het boek, de rechten van de Palestij-

